

ASPECTE HERMENEUTICE ÎNTR-UN ROMAN DE VALENTIN POPA

Hermeneutical Aspects in a Novel by Valentin Popa

In this article I will draw attention to the publication of a Romanian novel written by Valentin Popa. The plot of the book is the following: a writer observes that the real persons who are used as prototypes for his literary characters go through real incidents and even die in some cases. It seems that a mysterious force comes out from literature, shaping real life. I will try to demonstrate to what extent the author – a former teacher of philosophy – takes into account (even explicitly) different «universes of discourse» when he makes his main character (a writer, too) elaborate (at least) two types of narration: a “harmful” and an “unharmful” one. Last but not least, I will indicate in the analysed text the presence of some elements currently dealt with by hermeneutics.

Key-words: *hermeneutics, types of meaning, universe of discourse, novel, Valentin Popa*

1. În lucrarea mea voi avea în vedere un roman publicat în anul 2013, *Serata crăițelor*, aparținându-i scriitorului brăilean Valentin Popa². Voi încerca să arăt în ce măsură autorul – fost profesor de filosofie – ține seama (chiar și în mod explicit) de «universuri de discurs» diferite atunci când își pune personajul principal (și el scriitor) să elaboreze (cel puțin) două tipuri de narațiune: una de natură „ofensivă” și alta de natură „inofensivă”. Nu în ultimul rând, voi indica în textul analizat prezența unor elemente de care se ocupă, de regulă, teoria interpretării sau hermeneutica.

2. După ce am parcurs romanul lui Valentin Popa³, am avut sentimentul că mă aflu în fața uneia dintre cele mai bune cărți de beletristică românească apărute

¹ Universitatea „Danubius” din Galați.

² Valentin Popa, *Serata crăițelor*, Brăila, Editura Istros, 2013 (276 p.). O parte a textului pe care îl public aici a apărut ca recenzie în revista *Limba română* (Chișinău), nr. 1-2, 2015, p. 330-333. De asemenea, o versiune mai scurtă a acestui articol a fost prezentată la Sesiunea de comunicări „Istorie, ficțiune, istorii alternative” (Iași, Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu” din Iași, 5 decembrie 2019), în cadrul Festivalului „Teodoreni”, ediția a VI-a: *Roman istoric / Istории alternative*.

³ Valentin Popa (născut, în 1950, la Vidra, în județul Vrancea) a activat ca profesor, dar și ca scriitor și șef de cenaclu în mediul cultural brăilean (în care s-a stabilit după absolvirea Facultății de Filosofie, în 1974), publicând pagini de proză și de critică literară în revistele de profil. Întrucât, după 1990, a acordat mai multă atenție filosofiei (și în calitate de lector la Universitatea „Constantin Brâncoveanu” din Pitești, Filiala Brăila), primele sale volume tipărite vizează acest domeniu (vezi *Teme filosofice* [2001, coautor] și *Vasile Băncilă: omul și filosoful* [2006, având la bază teza sa de doctorat]); după un timp, va elabora și „un studiu de geografie culturală”: *Mircea Eliade și brăilenii* (2018). După o pauză de mai bine de două decenii, revine la prima dragoste, literatura, publicând volumul de povestiri *Papagalul și revoluția* (Cluj-Napoca, Eikon, 2012, 206 p.). Pe lângă romanul *Serata crăițelor*, Valentin

după '89. Despre ce este vorba, pe scurt, în acest roman? Povestitorul (un bărbat de vârstă mijlocie, al cărui nume va rămâne, până la sfârșit, necunoscut) primește, într-o zi, o invitație bizară: aceea de a colabora „voluntar” cu Institutul de Igienă Mintală (condus de o somitate, Paul Băloiu) din acel oraș. Colaborarea (află el apoi de la un presupus angajat al institutului, Ilie Pamfil) ar consta în furnizarea de informații amănunțite despre un coleg de-al său de cancelarie, profesorul și scriitorul Emil Boldean. Povestitorul este oarecum șantajabil din cauza unei întâmplări erotice din trecut, așa că nu se poate eschiva de la o atare misiune. În plus, are și experiență de psiholog, deci nu i-ar veni prea greu să-și supravegheze cu atenție colegul, observând toate transformările sufletești ale acestuia.

2.1. Dar de ce ar prezenta atât de mult interes cazul scriitorului Boldean (internat, pentru o perioadă, la acel institut)? Fiindcă – îi comunică Pamfil povestitorului – el pretinde, de la o vreme, că are pe conștiință niște crime... Ce fel de crime? Scriitorul are o teorie în care, la început, nici el nu prea crede: „Mi se întâmplă des în ultima vreme să constat că persoanele pe care le folosesc ca modele în povestirile mele pătesc câte ceva. Mor, chiar!” (p. 42)⁴. Puțin câte puțin însă, capătă încredințarea că el este „asasinul persoanelor folosite ca modele” în scrierile sale (p. 55). Curios este că oamenii reali ce stau la bază personajelor literare (cele principale, de regulă) scapă uneori cu viață dacă profilul lor psihologic este doar schițat, tratat superficial de către scriitor. De pildă, Gigi Perișoară (adică Iorguțu, dintr-o povestioară amuzantă) este împușcat accidental la o vânătoare și supraviețuiește, cu o pierdere, ce-i drept, deoarece i se amputează piciorul rănit. Nu la fel de norocoși sunt, totuși, Dan Danțiș, Sandu Bulancea, Virgil Caraulă și alții, care mor în condiții, de cele mai multe ori, stupide. Boldean caută să-l convingă în permanență pe narator de adevărul teoriei sale; de aceea, el îi aduce numeroase dovezi, dându-i să citească diverse povestiri și informându-l care sunt persoanele reale (decedate între timp) din spatele personajelor construite literar. Crede, din ce în ce mai mult, că un fel de „forță” a imaginației sale iese din literatură și acționează asupra realității în care trăiește. Povestirile care compun materia romanului (ce ajung, spre lectură, atât la narator, cât și la Ilie Pamfil) se pot citi și separat. Foarte bine scrise sunt *Ascuțitorii de cuțite* și *Prăbușirea*, de exemplu⁵.

2.2. Subiectul romanului este complicat și țesut cu măiestrie. Cere o lectură atentă și chiar repetată, pe alocuri. Lumea înfățișată nu poate fi ruptă complet de contextul particular și istoric în care scriitorul a trăit înainte de '89 (mai ales că Revoluția l-a prins pe autor cu aproximativ jumătate din roman în sertar; restul a fost scris mai aproape de data publicării). Felul în care Securitatea monitoriza intelectualii

Popa a mai oferit publicului încă un volum de povestiri: *Manuscrisul pierdut. Proză scurtă* (Brăila, Istros, 2015, 252 p.). Încă din 1982, Alex Ștefănescu aprecia la prozatorul brăilean, pe de o parte, „aptitudinea de a vedea în jur – și anume acolo unde în mod curent ni se pare că nu se petrece nimic interesant – subiecte pasionale” și, pe de altă parte, „amestecul de sentimentalism (dus uneori până aproape de melodramă) și ironie”; în același timp, criticul respectiv socotea „interesant modul cum irizează, din întâmplări banale, fantasticul”.

⁴ În cazul romanului lui Valentin Popa, trimiterele la pagină/pagini vor fi făcute direct în text, și nu în notele de subsol.

⁵ Aceasta din urmă poate fi socotită, întrucâtva, și o „punere în abis”. Lecturând-o, ne putem întreba (cum face și povestitorul-spion) dacă nu cumva personajul Icsulescu din ea va fi fiind chiar Pamfil, ca ucenic al lui Satana (alias Băloiu?); Nichi Arieșanu pare a fi Boldean însuși. Nu lipsește, ca motiv, pactul cu diavolul.

și racola informatorii, pe atunci, oferă unele indicii de interpretare. Acestui aparat de opresiune și de supraveghere pare că nu-i scapă nimic. Seamănă cu un „supraom” și este numit undeva fie Satana, fie Principele: „Orice vorbă, orice aluzie, orice glumă răutăcioasă poate interesa pe principele nostru.” (p. 106). Puterea și-o trage din „bârfă”. Cum arată? „Nu știu cum arată – zice Icsulescu –, în tot cazul, nu cu coadă și coarne, cum își imaginează cei proști. Noi însă nu-i cunoaștem decât glasul. De văzut, nu l-a văzut nimeni pentru că nu se arată. Dar există, băiete, există și în clipa asta să știi că el ne ascultă.” (p. 117).

2.3. Însă cartea nu trebuie citită neapărat într-o asemenea grilă de lectură. Drama lui Emil Boldean, care nu mai poate scrie de teamă să nu comită alte crime, felul în care se raportează el la realitate oferă suficient material de reflecție criticilor literari (și nu numai lor). Cu cât insistă mai mult privirea lui Boldean asupra unei persoane și cu cât devine aceasta un personaj literar mai bine conturat, cu atât sunt mai mari șansele ca prototipul real să moară. E aceasta privirea Meduzei, care-și încremenește victimele, sau mai degrabă darul blestemat al lui Midas, care transformă în aur inert tot ce atinge, inclusiv ființele dragi? De ce mor acele persoane? Nu mă aventurez să ofer aici un răspuns.

2.4. În cele din urmă, Boldean se duce la Miliție pentru a-și mărturisi crimele. Este ascultat cu neîncredere de milițieni, dar lăsat, totuși, să aștearnă pe hârtie, zile la rând, foarte productiv, dovezile vinovăției sale. Deși ceilalți apreciază că el tot literatură compune, eroul scrie, de data aceasta, fără remușcări, întrucât a schimbat convențiile: „Esențialul e că aici, în această cameră, în intenția mea nu scriu literatură, ci niște declarații utile în aprecierea vinovăției mele.” (p. 228). Celorlalți le mai spune, de asemenea, că „omul nu poate ieși niciodată din capcana formelor pe care tot el și le creează. Aceleași fapte, aceleași întâmplări au semnificații diferite și, deci, sunt apreciate diferit după cum contextele ce le înglobează sunt diferite.” (p. 229). Surprinzător este că „minunea” se produce. Scriitorul începe să fie crezut. Maiorul Grencea se recunoaște într-unul dintre personajele apărute într-o povestire mai veche, deja publicată, *Serata crăițelor* (care, în viziunea naratorului-spion, ar putea conține sensul tuturor întâmplărilor). Probele literare incriminatorii oferite de Boldean sunt luate în serios și profesorul-scriitor este transferat la un penitenciar din București. Ilie Pamfil este, deodată, de negăsit. Nu a lucrat niciodată la institutul pe care pretindea că îl reprezintă. În timp ce-l caută pe scriitor la secția de miliție, naratorul are o izbucnire violentă, așa că este și el imobilizat și trimis, probabil, la același Institut de Igienă Mintală, pe unde trecuseră și alte personaje ale cărții...

2.5. Am lăsat deoparte foarte multe aspecte interesante și abile artificii ale romanului (care este și un metaroman, totodată), poveștile de dragoste, paginile de fină analiză psihologică, concentrându-mă asupra intrigii (sau asupra elementelor mai intrigante). Stilul întrebuițat arată că avem de-a face cu un scriitor format, stăpân pe arta sa. Expresivitatea este bine dozată, metaforele și descrierile poetice, când apar, sunt bine plasate. Cea mai mare parte a discursului naratorului principal este redată la persoana a II-a (ca în experimentele Noului Roman Francez). Procedul creează un anumit efect, nu neapărat de dedublare a vocii naratorului respectiv (ca într-un fel de comunicare cu sine însuși), ci, mai degrabă, de „aducere la cunoștință”, ca și cum un angajat al institutului mai sus menționat îi relatează unui amnezic ce a mai făcut el între timp, cât a fost cufundat în uitare...

3. Există în acest roman o secvență (de circa 3 pagini) deosebit de interesantă, la care am făcut deja referire (vezi *supra*, 2.4.), dar care merită o discuție ceva mai extinsă, care reclamă să recurgem și la conceptul de «univers de discurs». Până să examinez fragmentul respectiv, voi face o digresiune teoretică, fiindcă este nevoie să prezint mai întâi noțiunea logico-filosofică amintită. Prin *univers de discurs*, Eugeniu Coșeriu înțelege (într-un studiu din 1957, *Determinare și cadru*) „sistemul universal de semnificații cărui îi aparține un discurs (sau un enunț) și care îi determină validitatea și sensul”⁶. În consecință, „literatura, mitologia, științele, matematica, universul empiric, ca «teme» sau «lumi de referință» ale vorbirii, constituie «universuri de discurs»”⁷. Astfel, o expresie precum „*reducerea obiectului la subiect*” are sens în filosofie, dar nu și în gramatică; „*Ulise era soțul Penelopei*” este un enunț verificabil (și adevărat) nu în istoria grecilor, ci în universul de discurs al literaturii (al *Odiseei*).

Într-o tratare mult mai amplă (o conferință, la bază)⁸, Coșeriu revine, după mai bine de patruzeci de ani⁹, asupra conceptului de «univers de discurs» cu o serie de precizări¹⁰, deosebind, în cele din urmă, doar patru universuri de discurs, în acord cu cele patru moduri fundamentale ale cunoașterii umane: (a) *universul experienței comune* – a cărei obiectivitate este dată de experiența curentă (*common sense*); afirmații precum *soarele răsare, soarele apune, soarele se învâртеște în jurul Pământului* sunt adevărate în universul de discurs și în cunoașterea ce corespund acestei experiențe curente, chiar dacă, din punct de vedere științific, sunt false, prin raportare la lumea fizico-naturală¹¹ (căci Pământul este cel care se învâртеște în jurul soarelui); (b) *universul științei (și al tehnicii științifice fundamentate)* – a cărui obiectivitate se stabilește de fiecare dată în cercetarea științifică; la rigoare, știința constituie un singur univers de discurs (chiar dacă acesta este diferențiat intern în funcție de diversele științe existente), întrucât corespunde unui mod unic de a

⁶ Eugeniu Coșeriu, *Teoria limbajului și lingvistica generală. Cinci studii*, Ediție în limba română de Nicolae Saramandu, București, Editura Enciclopedică, 2004, p. 324.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Eugenio Coseriu, Óscar Loureda Lamas, *Lenguaje y discurso*, Prólogo de Johannes Kabatek, Pamplona, Ediciones Universidad de Navarra, S.A., 2006, pp. 72-79.

⁹ Am utilizat versiunea spaniolă, mai amplă, din volumul menționat în nota precedentă. Altminteri, trebuie precizat că Eugeniu Coșeriu a susținut în anul 2000, în italiană, conferința în cauză, *Orationis fundamenta. La preghiera come testo*, publicată în Giuseppe De Gennaro (ed.), *I Quattro Universi di Discorso. Atti del Congresso Internazionale „Orationis Millennium”* (Sotto l'Alto Patronato del Presidente della Repubblica. L'Aquila, 24-30 giugno 2000), Città del Vaticano, 2002, pp. 24-47.

¹⁰ Cf. și Cristinel Munteanu, *Lingvistica integrală coșeriană. Teorie, aplicații și interviuri*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2012, pp. 59-60. Vezi și Cristinel Munteanu, „Wilbur Marshall Urban's Philosophical Influence on Eugenio Coseriu's Integral Linguistics”, în *Acta Universitas Danubius. Communicatio*, Vol. 13, No. 1, 2019, pp. 114-120.

¹¹ Pe de altă parte, Coșeriu distinge categoric între „universul de discurs” și „lumea” cunoscută, admitând doar trei „lumi” (sau „sfere de cunoaștere” – *ámbitos de conocimiento*): „(a) *lumea necesității și a cauzalității* (în sens kantian), adică lumea experienței sensibile curente, «sferă de cunoaștere» proprie științei empirice; (b) *lumea libertății și a finalității* (tot în sens kantian), adică lumea creațiilor umane sau a culturii în general (incluzând științele și, totodată, instituțiile publice religioase și ale ceremoniilor de cult), din care lumea imaginației sau a artei reprezintă doar o parte, deși, probabil, cea mai clar caracterizată; și (c) *lumea credinței*.” (E. Coseriu, Ó. Loureda Lamas, *op. cit.*, p. 75; trad. mea, Cr.M.).

cunoaște, ce se supune unui criteriu ideal unic: acela de „a spune lucrurile așa cum sunt” (Platon), indiferent de subiectul empiric care le observă sau le interpretează, adică lăsând lucrurile să apară în lumina lor; (c) *universul imaginației* (și, prin urmare, și *al artei*) – a cărui obiectivitate este dată chiar de lumea creată prin intermediul imaginației; și (d) *universul credinței* – a cărui obiectivitate este obiectivitatea lumii specifice credinței – care „nici nu neagă, nici nu exclude celelalte tipuri de obiectivitate din sferele corespunzătoare”¹².

4. După acest *excursus* dedicat «universului de discurs», se cuvine să revenim la romanul lui Valentin Popa, la secvența care ne preocupă. Astfel, în capitolul 15, un anume Dan, locotenent de miliție și fost coleg de liceu al naratorului, îi povestește celui din urmă cum a decurs întâlnirea și dialogul lui cu Boldean (aflat în arest voluntar):

Boldean scria literatură acolo, în camera anexă a biroului de anchetă. Ce urmărea de fapt omul acesta? m-am întrebat derutat și neliniștit totodată. Scrântit nu părea să fie. Povestirea începută – pentru că în fond era vorba de o nuvelă sau un început de roman, cu multe elemente de atmosferă rurală – integra observații și episoade interesante și subtile ce nu puteau proveni decât de la un spirit profund și lucid. (...) „Nu credeți c-ar fi mai bine să mergeți acasă și să vă terminați în liniște ‘declarațiile’?” (...) „Imposibil! se opuse scriitorul. Acasă n-aș mai putea scrie un rând! De ce? mă întreabă el retoric citindu-mi din priviri nedumerirea. Poate din pricina unei superstiții. Mi-e teamă că aceste nevinovate declarații, dacă ar fi scrise oriunde în afara biroului de anchetă, s-ar putea transforma în literatură și atunci... vă dați seama? Indivizii despre care scriu devin automat personaje! Nu, vă rog, lăsați-mă aici, considerați-mă în stare de arest și obligați-mă în continuare să redactez depozițiile datorate! Aici, la dumneavoastră, aspectul literar al exprimării ideilor nu reprezintă decât un umil balast. Ține de năravul meu de scriitor și nu mă pot, din păcate, debarasa de el. Esențialul e că aici, în această cameră, în intenția mea nu scriu literatură, ci niște declarații utile în aprecierea vinovăției mele.” (V. Popa, *op. cit.*, pp. 227-228)¹³.

4.1. Ultima parte a acestui fragment nu pune probleme de interpretare ieșite din comun. Boldean are dreptate. Știm încă de la Aristotel că nici forma (*causa formalis*) și nici materia (*causa materialis*) nu sunt hotărâtoare în cazul activităților și produselor culturale, ceea ce contează într-adevăr fiind intenția sau scopul (*causa finalis*). De altfel, chiar cu privire la „aspectul literar” al redării faptelor, Stagiritul spunea în *Poetica*:

Într-adevăr, istoricul nu se deosebește de poet prin aceea că unul se exprimă în proză și altul în versuri (de-ar pune cineva în stihuri toată opera lui Herodot, aceasta nu ar fi mai puțin istoric, versificată ori ba), ci pentru că unul înfățișează fapte aievea întâmplare, iar celălalt fapte ce s-ar putea întâmpla. De aceea și e poezia mai filosofică și mai aleasă decât istoria: pentru că poezia înfățișează mai mult universalul, câtă vreme istoria mai degrabă particularul. (Aristotel, *Poetica*, IX, 1451b)¹⁴.

¹² E. Coseriu, Ó. Loureda Lamas, *op. cit.*, pp. 74-76.

¹³ Aici și în continuare sublinierile îmi aparțin.

¹⁴ Am utilizat această ediție: Aristotel, *Poetica*, Studiu introductiv, traducere și comentarii de D.M. Pippidi, București, Univers Enciclopedic Gold, 2011.

4.2. În ceea ce privește deosebirea dintre (1) ceea ce Boldean scrisese anterior ca *literatură artistică* și (2) ceea ce el scrisese ulterior sub formă de *declarații*, trebuie precizat că și această distincție (făcută în funcție de finalitatea acțiunii) se găsește la Aristotel: *logos-ul poietikos* reprezintă discursul care creează lumi posibile, în timp ce *logos-ul apophantikos* este discursul care afirmă ceva adevărat sau fals. Raportându-ne acum și la distincțiile de la pct. 3. (vezi *supra*), se observă că primul tip de discurs își determină valabilitatea și sensul în *universul de discurs al imaginației*, în timp ce al doilea tip de discurs își determină valabilitatea și sensul în *universul de discurs al științei*. (Mai adaug că Aristotel vorbește și despre *logos-ul pragmatikos*, care nu este altceva decât uzul limbii ca formă de acțiune, de care se preocupă, de pildă, retorica.)

5. Locotenentul Dan nu acceptă prea ușor argumentele lui Boldean și (în aceeași secvență) îl incită pe acesta, mai departe, cu nedumerirea sa:

„Nu înțeleg pe ce vă bazați, l-am provocat atunci, când vă lăsați pradă convingerii că aici nu creați literatură! Nu credeți că e vorba de un subterfugiu? Sub aspectul *conținutului*, ceea ce ați notat acolo, și am apăsător degetul pe teancul celor douăzeci-treizeci de coli consumate, răsfote mai înainte, mi se pare a fi *literatură curată*, iar oamenii descriși – *adevărate personaje literare*. Numai faptul că scrieți aici, la o masă din incinta miliției, credeți că e suficient pentru a anula caracterul de literatură al redactărilor dumneavoastră?” La această întrebare considerată de mine crucială, schiță un zâmbet de superioritate, apoi începu o lungă argumentație bazată pe o întreagă filosofie a raportului dintre conținut și formă. „Vedeți? surâse el, secolul nostru a schimbat radical opinia oamenilor în această problemă. Am înțeles, accentuă el, și pentru asta a trebuit să se consume multă cerneală filosofică și mulți neuroni, că, de fapt, *omul nu poate ieși niciodată din capcana formelor pe care tot el și le creează. Aceleași fapte, aceleași întâmplări au semnificații diferite și, deci, sunt apreciate diferit după cum contextele ce le înglobează sunt diferite*. Să vă dau un exemplu! se ambală prizonierul meu răsfățat: Dragostea dintre bărbat și femeie, ce este un fenomen normal, natural, biologic în esența lui, este apreciat ca odios dacă se desfășoară în afara căsătoriei, cu atât mai mult dacă e vorba de adulter, dar devine dintr-o dată un sentiment și un angajament corporal profund și respectabil, dacă îndrăgostiții au semnat cândva un contract în fața ofițerului stării civile. Atunci lumea îi ia în brațe și-i ridică în slăvile prețuirii veșnice.” Și Boldean înșiră în continuare și alte argumente, însoțite de nuanțări meșteșugite, apoi formulă concluzia: „*Eu am ieșit din forma, din relația care-mi dădeau dreptul sau poate mă obligau să fiu scriitor atunci când însemnez gândurile, amintirile și trăirile mele*. Aici nu sunt decât un martor al propriei mele vinovății și... vă rog să mă considerați ca atare.” (V. Popa, *op. cit.*, pp. 228-229).

6. Fragmentul pe care tocmai l-am reprodus necesită mai multe explicații. Dacă mai sus era vorba (și) de diverse tipuri de discurs, acum atenția lui Boldean se îndreaptă preponderent asupra condițiilor și/sau contextelor variate în care un scriitor își creează discursul. Știm prea bine că filosoful englez John L. Austin a insistat asupra felului în care „*facem lucruri cu vorbe*” (vezi *How to Do Things with Words*, 1962); din acel moment, s-au dezvoltat *pragmatica* (de tip filosofic și, apoi, de tip lingvistic) și „*teoria actelor de limbaj*”, nu fără anumite anticipări, dacă avem în vedere *logos-ul pragmatikos* discutat de Aristotel. Este evident că, în absența anumitor situații or contexte adecvate, unele tipuri de enunțuri nu au cum să-și atingă scopul. Sunt celebre

propozițiile de tipul: *Te condamn la moarte!* (ca sentință rostită de un judecător, la tribunal, la sfârșitul unui proces); *Vă declar soț și soție!* (venind din partea ofițerului de stare civilă, într-un cadru oficial); *Declar război țării X!* (provenind de la un șef de stat și îndreptată către omologul său) etc. În aceste cazuri, enunțurile respective chiar generează acțiunile/actele aferente: condamnatul este executat, mirii sunt căsătoriți, războiul este declanșat etc. Altminteri, dacă nu sunt întrunite condițiile cerute, aceste propoziții rămân „simple vorbe”.

Ceea ce reușește să facă Boldean este o deturnare a *logos*-ului *poietikos* către un *logos pragmatikos* atipic. Lumea creată în universul discursiv al scrierilor sale interferează cu lumea „reală”, ba chiar acționează nociv asupra ei. Este ca și cum nu un enunț, ci un text de mari dimensiuni capătă forța pe care o are în împrejurări specifice un verdict ca „Te condamn la moarte!”.

Cunoaștem, de asemenea, faptul că un enunț întreg poate avea sensuri diferite în funcție de contextul verbal în care apare. De exemplu, Eugeniu Coșeriu (cu referire la tipurile de *logos* identificate de Aristotel) obișnuia să apeleze la celebra propoziție *Socrate este muritor*, care, după caz, poate fi (i) concluzia unui silogism (în *logosul* apofantic) ori (ii) un avertisment adresat Xantipei, ca să-l menajeze pe Socrate (în *logosul* pragmatic), sau (iii) un vers dintr-o elegie, ilustrând tema perisabilității/fragilității ființei umane (în *logosul* poetic)¹⁵.

Totuși, trebuie să luăm aminte la amănuntul că Boldean are în vedere nu sensurile discursurilor *in genere*, ci sensurile faptelor sau ale întâmplărilor, care pot fi judecate diferit în funcție de cadrul în care se manifestă: „Aceleași fapte, aceleași întâmplări au semnificații diferite și, deci, sunt apreciate diferit după cum contextele ce le înglobează sunt diferite”. Așa cum avertizează John Dewey, cuvântul se caracterizează prin semnificație (*signification*), în timp ce fapta (sau evenimentul) poate avea însemnătate (*significance*). La un alt nivel (unul „macro”, cum s-ar zice), al discursurilor și al întâmplărilor, Boldean pare să susțină o distincție similară.

S-a văzut că eroul nostru face trimeri explicite la filosofie când discută despre relația dintre «conținut» și «formă». De vreme ce este invocată gândirea secolului al XX-lea, nu cred că «forma» „teoretizată” în roman este neapărat conceptul lui Kant, ci, mai curând, «forma simbolică» a neokantianului Cassirer¹⁶, dar mă abțin să mă aventurez acum în această direcție. Întrucât am înfățișat mai sus conceptul de «univers de discurs», pe care îl consider esențial pentru înțelegerea fragmentelor reproduse aici, nu-mi rămâne altceva de făcut decât să plusez, pe aceeași linie, adăugând și conceptul de «univers de experiență», așa cum l-a propus filosoful american John Dewey:

¹⁵ Pentru o tratare apropiată, întrucâtva, de cea a lui Coșeriu, vezi textul lui U. Eco, *Invizibilul. De ce este fals că Anna Karenina trăiește în Baker Street*, în Umberto Eco, *Pe umerii giganților. Prelegeri susținute la festivalul La Milaneseana între 2001 și 2015*, Traducere din limba italiană: Anamaria Gebăilă, București, RAO, 2018, pp. 181-211. Astfel, savantul italian vorbește despre lumile literare posibile și adevărul lor (vezi U. Eco, *op. cit.*, pp. 186-190), se referă la personajul literar văzut ca „etalon” și ca „obiect semiotic” (*ibid.*, pp. 203-205) și chiar atinge, în treacăt, problema „universului discursiv” (sic!) (*ibid.*, p. 206). Mai mult decât atât, el amintește și un caz de „istorie alternativă” în literatură: romanul (din 2007) al lui Philippe Doumenc, *Contraanchetă asupra morții Emmei Bovary (Contre-enquête sur la mort d'Emma Bovary)* (*ibid.*, p. 195).

¹⁶ Vezi, în special, Ernst Cassirer, *Filosofia formelor simbolice*, vol. I, *Limbajul*, Traducere din limba germană de Adriana Cîntă, Pitești, Paralela 45, 2008.

Discursul care nu este controlat de referința la o situație nu este discurs, ci un amestec fără sens (...). Un univers de experiență este preconditionia unui univers de discurs. (...) Universul de experiență înconjoară și reglementează universul de discurs, dar nu apare niciodată ca atare în cel de-al doilea (trad. mea, Cr.M.)¹⁷.

Locotenentul Dan dă impresia că nu înțelege motivația deciziei lui Boldean de a-și redacta declarațiile în încăperea miliției, deoarece nu stăpânește asemenea subtilități conceptuale.

7. Să mai recitim o dată fraza (analizată deja mai sus), însă îndreptându-ne atenția acum asupra celei de-a doua jumătăți a enunțului: „Aceleași fapte, aceleași întâmplări au semnificații diferite și, deci, *sunt apreciate diferit după cum contextele ce le înglobează sunt diferite*”. „Aprecierile diferite” la care face referire personajul Boldean sunt, de fapt, *interpretările* diferite pe care oamenii le pot da acelorași fapte și întâmplări (situații și evenimente) în funcție de „contextele diferite” în cadrul cărora au ele loc. Pare că termenul *context* desemnează aici ceva destul de vag, și ne putem întreba dacă personajul în cauză consideră acele „contexte diferite” doar în sincronie sau, cumva, și în diacronie. Dacă perspectiva este una istorică, atunci – beneficiind de foloasele unei orientări hermeneutice aparte¹⁸ – se poate apela fie la concepția metafizică a lui R.G. Collingwood (invocându-se „presupozițiile absolute” teoretizate de acesta¹⁹), fie la concepția filosofică a lui José Ortega y Gasset (cu importanța pe care o acordă acesta „credințelor”, opunându-le „ideilor”²⁰). Atât *presupozițiile absolute*, care subîntind cunoașterea dintr-o epocă particulară, cât și *credințele*, care determină gândirea dintr-o anumită perioadă de timp pot constitui astfel instrumente indispensabile pentru cercetările de acest tip.

8. În locul unei concluzii, mi se pare nimerit să ofer un citat aparținându-i lui Alexandre Dumas: „E un privilegiu al romancierilor să creeze personaje care leucid pe cele istorice. Asta pentru că istoricii evocă simple fantome, în vreme ce romancierii creează făpturi în carne și oase”²¹. Într-adevăr, cuvintele lui Dumas se potrivesc și romanului scris de Valentin Popa, doar că autorul francez făcea referire la cu totul altceva, iar contextul era și el, firește, altul²².

¹⁷ John Dewey, *Logic. The Theory of Inquiry*, New York, Henry Holt and Company, 1938, p. 68.

¹⁸ Vezi, pentru mai multe detalii, Cristinel Munteanu, *John Dewey și problema sensului. Premise pentru constituirea unei hermeneutici integrale*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2019.

¹⁹ Vezi R.G. Collingwood, *An Essay on Metaphysics*, Oxford, Clarendon Press, 1940 (îndeosebi capitolul al V-lea, intitulat *The Science of Absolute Presuppositions*).

²⁰ Vezi [José] Ortega y Gasset, *Idei și credințe (și alte eseuri de filosofie)*, Traducere din limba spaniolă de Doina Lincu, București, Editura Științifică, 1999, pp. 24-27.

²¹ Alexandre Dumas, *apud* U. Eco, *op. cit.*, p. 183.

²² Umberto Eco introduce comentariul lui Alexandre Dumas imediat după relatarea acestei întâmplări: „În 1860, pe când naviga spre Sicilia, ca să-l întâlnească pe Garibaldi, Alexandre Dumas a poposit la Marsilia și a vizitat Chateau d'If, unde eroul său, Edmond Dantès, înainte să devină Conte de Monte Cristo, petrecuse paisprezece ani în pușcărie și fusese educat în celula sa de către abatele Faria. În timpul incursiunii sale, Dumas a descoperit că vizitatorilor le era arătată temnița lui Monte Cristo, iar ghizii vorbeau despre acesta și despre Faria ca despre niște personaje istorice, dar habar nu aveau că în acel castel fusese întemnițat un personaj real

BIBLIOGRAFIE

- Aristotel, *Poetica*, Studiu introductiv, traducere și comentarii de D.M. Pippidi (ediția a III-a îngrijită de Stella Petecel), București, Univers Enciclopedic Gold, 2011.
- Cassirer, Ernst, *Filosofia formelor simbolice*, vol. I, *Limbajul*, Traducere din limba germană de Adriana Cînta, Pitești, Paralela 45, 2008.
- Collingwood, R.G., *An Essay on Metaphysics*, Oxford, Clarendon Press, 1940.
- Coșeriu, Eugeniu, *Teoria limbajului și lingvistica generală. Cinci studii*, Ediție în limba română de Nicolae Saramandu, București, Editura Enciclopedică, 2004.
- Coseriu, Eugenio; Loureda Lamas, Óscar, *Lenguaje y discurso*, Prólogo de Johannes Kabatek, Pamplona, Ediciones Universidad de Navarra, S.A., 2006.
- Dewey, John, *Logic. The Theory of Inquiry*, New York, Henry Holt and Company, 1938.
- Eco, Umberto, *Pe umerii giganților. Prelegeri susținute la festivalul La Milanesiana între 2001 și 2015*, Traducere din limba italiană: Anamaria Gebăilă, București, RAO, 2018.
- Munteanu, Cristinel, *Lingvistica integrală coșeriană. Teorie, aplicații și interviuri*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2012.
- Munteanu, Cristinel, *John Dewey și problema sensului. Premise pentru constituirea unei hermeneutici integrale*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2019.
- Munteanu, Cristinel, “Wilbur Marshall Urban’s Philosophical Influence on Eugenio Coseriu’s Integral Linguistics”, în *Acta Universitas Danubius. Communicatio*, Vol. 13, No. 1, 2019, pp. 114-120.
- Ortega y Gasset, [José], *Idei și credințe (și alte eseuri de filosofie)*, Traducere din limba spaniolă de Doina Lincu, București, Editura Științifică, 1999.
- Popa, Valentin, *Serata crăițelor*, Brăila, Istros, 2013.

precum Mirabeau.” (*ibidem*).